

“XORAZMLIK” ASKARLARINING YAQIN SHARQ MUSULMON DAVLATLARI FAOLIYATI TARIXIDAN

*Orziyev Mahmud Zayniyevich,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) Buxoro davlat universiteti, Jahon
tarixi kafedrasida dosenti.*

*Mahmudova Shoxida Tohirovna,
Buxoro davlat universiteti Jahon tarixi kafedrasida I-bosqich magistranti*

Аннотация: Ushbu maqolada Jaloliddin Manguberdining vatidan keyin yetakchisiz qolgan “Xorazimliklar” (Jaloliddin askarlari) o'zlariga dastlab Xusamiddin Kirxon, so'ngra Muhammad Barokatxon kabi oliy sarkardalar saylaganliklari, shuningdek, Yilang Bug'u, Sarixon, Xonberdi, Sayfuddin Sodiqxon, Atlasxon, Nosiriddin Kushluxon kabi yetakchilar boshchiligida yashab qolish, o'z manzil makonlariga ega bo'lish uchun kurashlari, Yaqin Sharqda o'sha vaqtlarda mavjud bo'lgan musulmon davlatlari bilan o'zaro munosabatlari, dastlab Koniya sultonligi, so'ng, Ayubiylar, Mosul hukumdori Badridin Lu'lu, Mayofiriqidin hokimi al-Malik al-Muzaffar va boshqalar bilan munosabatlari, Yaqin Sharqdagi hukumdorlar xizmatida bo'lishlari, “Xorazimliklar”ga nisbatan xiyonatlar qilinishi, “Xorazimliklar” tomonidan Yaqin Sharqdagi shaharlar va o'lkalarning talanishi, ularni yollanma askarlik faoliyatlari, ularning qahramonona kurashlari, mag'lubiyatga uchrashlari aniq bo'lsada o'z ahdlariga sodiq qolishlari, Yaqin Sharqdagi hukumdolarining o'zaro kurashlarida “Xorazimliklar”ning tutgan o'rni va roli, “Xorazimliklar”ning talonchiligi va ularga qarshi Yaqin Sharq hukumdolari tomonidan ittifoqning tuzilishi, “Xorazimliklar”ning tor-mor keltirilishi va ularni turli hududlarga tarqalib ketish masalasi xususidagi fikr-mulohazalar keltirib o'tilgan. maqolani mazmunan yoritishda tarixiy manba va adabiyotlardagi ma'lumotlar qiyosiy, tarixiy, tanqidiy nuqtai-nazardan tahlil qilingan.

Калим сўзлар: “Хоразмликлар”, Яқин Шарқ, ўзаро урушлар, талончилик, Кониya султонлиги, аюбийлар, Мосул ҳукумдори, ҳарбий иттифоқ, Хомс вилояти, Сурия ҳудуди, Ефрат дарёси, ёлланма жангчилар

ИЗ ИСТОРИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ «ХАРЕЗМСКИХ» ВОИНОВ В МУСУЛЬМАНСКИХ СТРАНАХ БЛИЖНЕГО ВОСТОКА

*Орзиев Махмуд Зайниевич,
доктор философии (PhD) исторических наук, Бухарский государственный
университет, доцент кафедры мировой истории*

*Махмудова Шахида Тохировна,
Бухарский государственный университет, кафедра мировой истории,
аспирант I курса*

Аннотация: В данной статье после смерти Джалалуддина Мангуберди «хоразимлики» (воины Джалалуддина), оставшиеся без вождя, сначала избирали верховных командиров, таких как Хусамиддин Кирхан, затем Мухаммад Барокатхан, а также жили под предводительством таких лидеров, как как Йиланг Бугу, Сарихон, Ханберди, Сайфуддин Садикхан, Атласхан, Насириддин Кушлухан. их борьба за то, чтобы остаться, иметь свои места жительства, их отношения с мусульманскими государствами, существовавшими в то время на Ближнем Востоке, в первую очередь Султанатом Конья, затем Айюбиды, наместник Мосула Бадриддин Лу'лу, наместник Майофирикидина ал-Малик ал-Музаффар и др., на Ближнем Востоке находясь на службе у правителей, предательство по отношению к «хоразимам», грабежи городов и земель

Ближнего Востока «хоразмцами», их наемнической деятельностью, их героической борьбой, их верностью своим заветам даже тогда, когда ясно, что они потерпят поражение, «хоразимы» во взаимной борьбе правителей в Ближний Восток.

Ключевые слова: «хорезмийцы», Ближний Восток, междоусобицы, грабежи, Конийский султанат, Айюбиды, правитель Мосула, военный союз, область Хомса, территория Сири, река Евфрат, наемники

FROM THE HISTORY OF THE ACTIVITIES OF» FROM KHORAZM « SOLDIERS IN THE MUSLIM COUNTRIES OF THE MIDDLE EAST

*Orziev Makhmud Zaynievich,
doctor of philosophy (PhD) istoricheskikh nauk, Bukhara State University,
associate professor of the department of general history*

*Mahmudova Shakhida Tohirovna,
Bukhara State University, Department of World History, 1st stage graduate
student*

Abstract: In this article, after the death of Jalaluddin Manguberdi, the «Khorazimiks» (Jalaluddin's soldiers) who were left without a leader, first elected high commanders such as Khusamiddin Kirkhan, then Muhammad Barokat Khan, and also lived under the leadership of leaders such as Yilang Bugu, Sarikhon, Khanberdi, Saifuddin Sadiq Khan, Atlaskhan, Nasiriddin Kushlukhan. their struggles to stay, to have their own places of residence, their relations with the Muslim states that existed in the Middle East at that time, firstly the Sultanate of Konya, then the Ayyubids, the governor of Mosul, Badriddin Lu'lu, the governor of Mayofiriqidin, al-Malik al-Muzaffar, and others, in the Middle East being in the service of the rulers, treachery towards the «Khorazims», looting of the cities and lands in the Middle East by the «Khorazims», their mercenary activities, their heroic struggles, their loyalty to their covenants even when it is clear that they will be defeated, «Khorazims» in the mutual struggles of the rulers in the Middle East The position and role of the «Khorazims», the robbery of the «Khorazims» and the formation of an alliance against them by the rulers of the Middle East, the defeat of the «Khorazims» and their dispersion to different regions were discussed. historical sources and information in the literature were analyzed from a comparative, historical, and critical point of view.

Key words: Khorezmiytsy, Middle East, Mejdousobitsy, Grabeji, Konysky sultanate, Ayyubid, Pravitel Mosula, military alliance, Homsa region, Syria territory, Euphrates river, Naemniki

Kirish. 1231 yil Jaloliddin Manguberdi vafot etgandan so'ng, uning askarlari yetakchisiz va maqsadsiz qiyin vaziyatga tushib qolgan. Yetakchisiz qolgan qo'shin sarkardalari tezda o'zlari uchun yangi sarkarda saylaganlar. Dastlab Xusamiddin Kirxon, uning vafotidan keyin Muhammad Barokatxonlar oliy sarkarda sifatida tanlangan bo'lsa, Yilang Bug'u, Sarixon, Xonberdi, Sayfuddin Sodiqxon, Atlasxon, Nosiriddin Kushluxonlar bo'linmalar yetakchilari sifatida saylaganlar. "Xorazmliklar"ning bundan keyingi taqdiri, mavjud bo'lib turish manbai urush bo'lib xizmat qilgan. Dastlabki davrda "Xorazmliklar" Yaqin Sharqdagi Nisibin, Mo'sul, Sinjor, Irbil va boshqa shaharlarga o'lja topish, tirikchilik maqsadida bosqinlar qilganlar. Bu davrda ularning markazi Xarron shahri bo'lgan [1, 188-189]. Bu "Xorazmliklar" bosqinchilik bilan kun ko'radigan guruh bo'lib qolganlarini ko'rsatadi. Mazkur maqolada ularning islom davlatlari bilan faoliyati xususida to'xtalib o'tiladi.

Adabiyotlar sharhi. Maqolani yozishda manbaviy hamiyatga ega bo'lgan Ibn al-

Asirning Al-Kamil fi-t-Ta'rix asarida "Xorazmliklar"ning Sharq hukumdorlari bilan munosabatlari xususida yoritilgan bo'lsa, Z.M. Bunyatov, K.Xillenbrand asarlarida Yaqin Sharqdagi o'zaro urushlarda "Xorazmliklar" ishtiroki ko'proq yoritilgan. Shuningdek, P.K. Hitti, C.F. Petry, P.M. Holt kabi xorij olimlari asarlarida o'sha davr G'arbiy Yevropa manbalarida "Xorazmliklar" to'g'risidagi ma'lumotlarga ko'proq to'xtalib o'tilganini ko'rish mumkin.

Natija va muhokamalar. Bu davrda Yaqin Sharq xalqlari G'arbiy Yevropa feodallari tomonidan uyushtirilayotgan salb yurishlarini ham boshdan kechirayotgan bo'lib, tashqi va ichki xavfga qarshi kurashda ishonchli ittifoqchiga ega bo'lish maqsadida 1231 yildayoq Koniya sultoni Qayqubod I "Xorazmliklar"ni o'z xizmatiga taklif qilgan. Ularning harbiy xizmatlari uchun Arzinjon o'lkasi iq'to qilib berilgan. 1233 yilda "Xorazmliklar" yordamida Ayubiylarga qarshi urush boshlab, Ayubiy Malik al-Ashrafdan Xilot viloyati tortib olingan. Ko'rsatgan jasratlari uchun Kushluxonga-la-Renda shahrini, Yagan Togdixonga-Nigd shahrini, Muhammad Barokotxonga-Amasiya hududlarini iq'to sifatida bergan. Ayubiylardan bo'lgan Misr sultoni al-Komil Koniya sultonligiga qarshi ayubiylarning birlashgan qo'shinlarini tortib kelsada, janglarda biror amaliy natijaga erisha olmagan[2, 232]. Ushbu jang harakatlarida "Xorazmliklar" asosiy rolni o'ynaganlar. Natijada, Ufa, Sivereka, Rakka Ayubiylar ta'siridan chiqarib olingan. Koniya sultoni Qayqubod I ayubiylarga qarshi harbiy yurish boshash vaqtida to'satdan vafot etgan. Taxtga o'tirgan o'g'li Kayxusrav "Xorazmliklar" yetakchisi Kirxon Malikni Zamontu qal'asida hibsga qoldirgan. Kirxon Malik qal'ada kassalanib vafot etishi Koniya va "Xorazmliklar" o'rtasidagi munosabatlarning buzilishiga sabab bo'lgan[3, 64]. "Xorazmliklar" Koniya yerlarini tark etishga kelishishgan.

Ayubiylar sulolasidan bo'lgan va Jazira yerlari hukumdori sanalgan Malik as-Solih "Xorazmliklar"ga harbiy xizmat evaziga iq'to taklif qilgan. "Xorazmliklar"ni qo'ldan chiqarishni istamagan Kayxusrav ularga qarshi katta qo'shin yuborsada, ular mag'lu etilib, "Xorazmliklar" katta o'lja bilan Malik as-Solih xizmatiga borganlar. Ularga iq'to sifatida Saruja, Xarron, Rakka shaharlarini berilgan[4, 219]. Jazira hokimi Malik as-Solih o'z singlisini "Xorazmliklar"ning oliy sarkardasi Muhammad Barokotxonga turmushga bergan[3, 64]. Ikki o'rtadagi munosabatlar nikoh bilan mustahkamlangan.

1237 yilda ayubiylardan bo'lgan Damashq hukumdori al-Ashraf vafot etgan. Ayubiylarning har biri ushbu shaharga egalik qilishni istaganlar. "Xorazmliklar" yordamida g'alaba qozongan as-Solih ularga o'ljadan munosib ulush ajratmaganligi sababli munosabatlar yomonlashgan. Ikki o'rtadagi jangda "Xorazmliklar" as-Solih qo'shinlarini ham mag'lub etganlar. As-Solih qochib Sinjar shahriga yashirinishga muvoffaq bo'lgan. Bu yerda "Xorazmliklar"ga qarshi Mosul hokimi Badriddin Lu'lu bilan ittifoq tuzish maqsadida elchi yuborgan[5, 377]. Mosul hokimi sulhni rad etibgina qolmay as-Solihga qarshi urush boshlab, Sinjar shahrini ham qamal qilgan. Chorasiz qolgan as-Solih xorazmliklarga maktub yo'llab, o'zaro adovatni to'xtatish, qamaldan ozod bo'lishda ko'maklashishlari evaziga ularga iqto sifatida Sinjar, Xarron, Rux viloyatlarini va'da qilgan. Xorazmlik askarlar as-Solih taklifiga ko'nib, Badriddin Lu'lu qo'shinini tor-mor keltirganlar. Badriddin Lu'lu shoshlinch chekinish oqibatida o'ljalar uning xazinasini g'oliblar qo'lga tushgan[1, 188]. Xorazmliklar bilan bo'lgan to'qnashuvdan as-Solih ham o'ziga yetarli darajada xulosa chiqarib olgan.

Xorazm askarlari yordamida as-Solih avval o'ziga qarashli bo'lgan hududlarni qayta qo'lga kiritgan. Dastlab iqtisodiy muhim ahamiyat kasb etgan Suriya hududlarini qo'lga kiritishga uringan. Bu yerda ham ayubiylar sulolasi hukumronlik qilsada, sulola vakillari ichida o'zaro kurashlar to'xtamagan. Nihoyat, 1239 yilda Suriyadagi muhim iqtisodiy va madaniy markaz bo'lgan Damashq "Xorazmliklar" yordamida istilo qilingan[2, 231]. As-Solih shundan so'ng Xoms viloyatiga hujum qilishga buyruq bergan. "Xorazmliklar" yordamida o'lpon to'lovchi viloyatga aylantirilgan.

Aniqrog'i, 1239 yilda Xoms hukumdori Asaddindin Shirkux hujumidan qutilish, varonagarchilik va qirg'inbarotdan saqlanib qolish evaziga xorazimliklarga katta o'lpon to'lagan[1, 189]. "Xorazimliklar" endilikda Yaqin Sharqdagi yirik siyosiy kuchga aylangan edi.

1240 yilda as-Solih o'z akasi Misr hukumdori al-Odil Ayubiyga qarshi ko'shingan. Misr istilosi uchun "Xorazimliklar" emas, arman, kurd, osetin, gruzinlar va boshqa etnik guruhlardan iborat mamluklarni jalb qilgan. 1240 yilning iyun oyida Qohira egallanib, akasi al-Odil qamoqqa olingan [4, 627]. Misr yurishi vaqtida Suriyadagi shaharlar talanishi bahonasida "Xorazimliklar" bilan munosabat yomonlashgan. Natijada, "Xorazimliklar" tomonidan Babar va Balis shaharlari vayronaga aylantirilgan. Vaziyatdan foydalangan Mosul hokimi Badriddin Lu'lu "Xorazimliklar" ittifoqchisiga aylangan va birlashgan qo'shinlar 1240 yil Sinjar hududini egallagan. Badriddin Lu'luning o'limi (1279 y)ga qadar shahar uning nazoratida bo'lgan[1, 190]. "Xorazimliklar"ning yangi xo'jayinga xizmat qilish jarayoni boshlangan.

Shu o'rinda "Xorazimliklar" nega Yaqin Sharqda o'z davlatlarini tuzmaganlar degan savol tug'ilishi mumkin. Bizningcha, "Xorazimliklar" asosan harbiylardan iborat bo'lib, ularning davlat tuzish va boshqarish tajribalari bo'lmagan, ikkinchidan, "Xorazimliklar" bu o'lkalar uchun kelgindi, bosqinchi hisoblangan. Uchinchidan, tinimsiz talonchiliklar ularni oddiy aholi qo'llab-quvvatlashidan mahrum etgan. Tarixchi olimlar yana bir sabab mahalliy aholi tomonidan "Xorazimliklar"ni chin musulmon dinida emaslar, ular nomigagina islom diniga e'tiqod qilardilar degan fikr-mulohazalarni ham keltirib o'tilganlar[4, 210]. Ammo, bu munozarali masala bo'lib hisoblanadi.

Mosul hokimi Badriddin Lu'lu Suriya hududlarini ayubiylardan "Xorazimliklar" yordamida tortib olishga intilib, 12 minglik "Xorazimliklar" yordamida Xalabga hujum qilgan. Shaharni istilo qilishning imkoni bo'lmasada, atrof qishloqlar talanib boy o'ljalar qo'lga kiritilgan. Shundan so'ng, xorazimliklar Manbij shahrini talab, vayron qiladilar va aholisini qirg'in qiladilar. Xorazimliklar ushbu qirg'indan so'ng qisqa muddat nafas rostdash maqsadida Xarron shahriga o'zlarining doimiy qo'nimgohlariga qaytadilar[2, 239]. Yaqin Sharqdagi shaharlar talon-taroji avj olib borib, "Xorazimliklar"dan noroziliklarni kuchayishiga sabab bo'lgan.

Xarrondan so'ng "Xorazimliklar" Suriyaning Rakka shahri yaqinida Yefrat daryosini kechib o'tib, Jibul, Tell E'zoz, Surmin va Ma'arra shaharlarini talganlar. Endilikda "Xorazimliklar"ga qarshi harbiy kaolisiya ham tuzilgan. Xoms hokimi al-Malik al-Mansur va as-Solihning Damashqdagi noibi as-Solih Ismoilarning birlashgan qo'shinlari "Xorazimliklar"ni 1241 yilda mag'lub etadilar. Qisqa vaqt ichida Dar, Rakka, Rux, Saruj, Ra's al-Ayn kabi shaharlarni bosib olganlar[6, 211]. Ittifoqchilar bu g'alabalar bilan cheklanib qolmasdan "Xorazimliklar"ning asosiy rezidensiyasi bo'lgan va oilalari joylashgan Xarron shahrini ham istilo qilishga muvoffaq bo'lganlar. Xorazimliklar endilikda o'zlari uchun yangi joy va yashash manzili izlashga majbur bo'lganliklar va tez orada o'zlari uchun yangi hukumdor topishga muvoffaq bo'ladilar[1, 191].

"Xorazimliklar" endilikda harbiy xizmat zarur bo'lgan Mayofiriqidin hokimi xizmatiga kiradilar. Bu paytda Mayofiriqidin Koniya sultonligi tazyiqiga uchragan bo'lib, sulton Kayxusrav bir necha bora Mayofiriqidin talonchilik yurishlari uyushtirgandi. 1241 yilgi Mayofiriqidin hokimi al-Malik al-Muzaffar bilan kelishuvga ko'ra, "Xorazimliklar" Mayofiriqidin yerlarini Koniya sultoni Alouddin Kayxusravning hujumlaridan muhofaza qilishlari lozim edi. Birlashgan kuchlari shu yili Amid shahriga hujum qiladilar. Koniya sultonligi hududiga qilingan bu hujum vaqtida, xorazimliklarning yana harbiy va siyosiy kuch sifatida yuksalishini istamagan ayubiylar ularning o'zlari orqa tomondan hujumi qilib, Koniya sultonligiga amaliy yordam bergan. Ayubiylar Mayofiriqidin yerlarini talab, boy o'ljalar bilan Xalab

shahriga qaytganlar[7, 136]. Ushbu mag'lubiyatdan so'ng, xorazimliklarning Yaqin Sharqda biror-bir yaqin ittifoqchisi qolmagan. Ayubiylar birlashgan davlatga aylangan, buning ustiga Koniya sultonligi bilan birgalikdagi ittifoq ancha qudratga ega bo'lib, "Xorazimliklar" uchun Mosul va Mayofiriqidin hokimlari ham endilikda ushbu ittifoq oldida o'z homiyliklarini taklif etmagan. Shunday bo'lsada, Mayofiriqidin bilan boshlangan kurashda xorazimliklar o'z xo'jayinlarini tashlab ketmaganlar. Ular al-Malik al-Muzaffar xizmatini uning mag'lubiyatga uchrashi aniq bo'lgan vaqtda ham davom ettirganlar. 1242 yil avgustida xorazimliklar va ayubiylar o'rtasida shiddatli jang bo'lib, son jihatidan ozchilikni tashkil etgan "Xorazimliklar" garchi qahramonona qurash olib borgan bo'lsalarda, mag'lubiyatga uchraganlar[8, 243]. Chekinish vaqtida ularning chodirlari, boyligi raqiblari qo'lga o'lja sifatida tushgan.

"Xorazimliklar" shundan so'ng, bir necha bora yana ichki nizolardagi harbiy harakatlarda ishtirok etganlar. Shunday bo'lsada, keyingi ikki yil xorazimliklarning siyosiy hayotdagi ishtirokiga oid ma'lumotlar juda kam. 1242-1244 yillarda Koniya sultoni G'iyosiddin Kayxusrav "Xorazimliklar"ga o'z chegaralarida iq'to yerlari va'da qilib, adovatni unitishni, ularga boy o'ljalari va'da qilish kabi va'dalar orqali o'ziga xizmat qilishlarini so'ragan. O'z navbatida xorazimliklar Koniya sultonining bosh sarkardalari Kirxon Malikni qamoqqa olgani va uning qamoqda kasallanib o'limiga sabab bo'lishi bilan boshlangan adovat sababli, uning taklifini butunlay rad etganlar. Keyingi ikki (1242-1244 yillar) yil mobaynida ular Suriya shimolida asosan ko'chmanchi hayot tarzida yashaganlar[1, 191].

Xulosa, qilib aytganda, "Xorazimliklar" Jaloliddin Manguberdi vafotidan so'ng ham o'zlarining Yaqin Sharqdagi qudratli kuch ekanliklarini yaxshi anglagan holda mintaqadagi siyosiy vaziyatni o'zgartira oladigan kuch ekanliklarini bir necha bora ko'rsata olganlar. O'zlarining kam sonli ekanligiga qaramay "Xorazimliklar" hatto, ashaddiy dushmanlarini ham o'zlariga hurmat bilan qarashga majbur eta olganlar. Xorazimliklarning islom olami uchun qilgan eng ulug' ishlaridan biri bu Quddus shahridan salibchilarni to'liq quvib chiqarishlari edi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Bu voqeyilikka alohida to'xtalib o'tish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.Бунятов З. М. Государство Хорезмшахов – Ануштегинидов. 1097 – 1231. – М.: Наука, 1986. – С. 188-189.

2.Ибн ал-Асир. Ал-Камил фи-т-Та'рих ("Полный свод истории") Избранные отрывки. Перевод с арабского языка, примечания и комментарии П. Г. Булгакова. Дополнения к переводу, примечаниям и комментариям, введение и указатели Ш. С. Камолитдина. – Ташкент – Цюрих, 2005. – С. 232.

3.Orziyev M.Z., Latipov J.L. Salib yurishlari va unga qarshi kurashda-"Xorazmliklar" faoliyati O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining-Iste'dod jamg'armasi, O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi fan va texnologiyalarni rivojlantirishni muvofiqlashtirish qo'mitasi, "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati markaziy kengashi, Buxoro muhandislik-texnologiya instituti tomonidan o'tkazilgan "XXI asr-intelektual avlod asri" hududiy ilmiy-amaliy anjumani to'plami (2015 yil 5-6 iyun) – Buxoro. 2015. – B. 64.

4.Хилленбранд К. Крестовые походы. Взгляд с Востока: мусулманская перспектива/пер. с англ. – СПб.: "Издательство "ДИЛЯ", 2008. – С. 219.

5.Shahobiddin Muhammad an-Nasafiy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti/Matyoqubov tarj./ - T.: O'zbekiston, 2006. – B. 377.

6.Hitti P. K. History of the Arabs. London, 1940. – p. 211.

7.Petry C. F. The Cambridge History of Egypt. Vol. 1, Islamic Egypt, 640 – 1517. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – p. 136; 394.

8.Holt P. M. Lambton A. K. S. Lewis B. The Cambridge history of islam. Vol. 1A, The Central islamik lands from pre – islamik Times to the first world war. - Cambridge. Cambridge University press, 1970. – p. 243.